

Eesti NSV

A. ELANGO

**KUIDAS KODU VÕIKS
AVARDADA LASTE
SILMARINGI**

Nr. 17 (225)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN 1956

9535

N-42149

4-17346

EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE
LEVITAMISE ÜHING

A. ELANGO

PEDAGOOGIKATEADUSTE KANDIDAAT

KUIDAS KODU VÕIKS
AVARDADA LASTE
SILMARINGI

1
Eesti Riiklik Kirjastus
Tallinn 1956
0124

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1956

N

Tartu Riikliku Olikooli
Raamatukogu

42149

LOOMULIK UUDISHIMU LAPSE SILMARINGI AVARDAMISE ALUSENA

Tänu oma lakkamatult arenevale mõistusele on inimene saanud looduse peremeheks. Õppides loodust järjest sügavamini tundma, rakendab ta seda ikka enam ja enam oma teenistusse, vähendades sellega omaenda füüsilisi pingutusi. Meie maal, kommunismi ehitaval maal, on tehnika areng muutunud eriti kiireks ja hoogsaks. See on saanud võimalikuks selle tõttu, et tehnika valitsemine ja edasiarendamine ei ole meil enam väikesearvulise kapitalistide klassi eesõiguseks, vaid on muutunud üldrahvalikuks ürituseks, mille esirinnas sammuvad julged leiutajad ja ratsionaliseerijad. Ka laialdased noorsoo hulgad on astunud võitlusse tehnika juurutamise ja edasiarendamise eest.

Tehnika valitsemine ja edasiarendamine nõuab aga sügavate ja mitmekülgsete teadmistega inimesi, kes hästi tunnevad looduse seadusi ja oskavad neid ühiskonna huvides ära kasutada. Sellepärast ei ole teadmised, eriti loodusteaduslikud teadmised, veel kunagi olnud meie rahva laiadele hulkadele nii tarvilikud kui tänapäeval.

Liiklemistehnika kiire areng on muutnud meid peremeheks ka kauguste üle. Meie jaoks ei ole enam saavutamatu kaugusi. Isegi maailma kõige kaugemad kolkad on meile saavutatavad kui mitte otseselt tundidega, siis vähemalt päevadega. See sunnib meid senisest paremini tundma kõikide maailmajagude iseärasusi.

Elu mitte ainult ei nõua meie inimestelt rikkalikke mitmekülgseid teadmisi ja avarat silmaringi, vaid ka kujundab neid.

A. Makarenko iseloomustuse järgi on nõukogude inimesel ilmunud rida uusi omadusi, mida tal varem mitte ainult ei olnud, vaid mille tekkimiseks tal näisid puuduvat isegi eeldused. „Ta tunneb huvi kogu maailma vastu. Ta ülemaailmne orientatsioon ei teki seejuures lihtsalt uudishimust. Igal maal on tal sõpru ja seltsimehi, ta ei keeldu

vastutust kandmast kogu maailma ürituste eest, sest need on tema üritused. Alles hiljuti oli ta armetu põlluharija, nüüd aga on ta kõige andekam tehnik. Tervete miljonite kaupa on ta asunud kõige keerukamate tööpinkide ja agregaatide juurde, rooli taha, laboratooriumide retortide ja kolbide juurde. Vähe sellest, et ta oskab nendes kohtades hästi töötada, ta oskab ka elustada metalli ja sisendada sellele uut painduvust, uusi norme, funktsioone. Ta on muutunud tehnikuks-peremeheks, leiduriks, tehnikuloojaks.“

Niisugused inimesed ei teki iseenesest, neid tuleb hoolikalt kasvatada, äratada neis janu teadmiste järele. Meie jaoks ei ole teadmised mingi valmis kaup, mida kord võib omandada ja siis nendele puhkama jääda. Meil on vaja niisuguseid inimesi, kes alatasa oma teadmisi laiendavad ja süvendavad, kellele õppimine, uute teadmiste ja oskuste omandamine on tarviduseks ja naudinguks, kes seepärast oma elu lõpuni kunagi ei lakka õppimast, oma silmaringi laiendamast. Niisuguste omaduste kasvatamise aluseks on inimeste loomulik uudishimu.

Paljud kodanlike maade pedagoogid on arvamusel, et ükski laps oma vabast tahtest õppima ei hakka ja et ainult sundimise ning karistamise abil on võimalik talle teadmisi „külge pookida“.

Nõukogude pedagoogid arvavad, et peamine tegur laste vaimses kasvatuses on loomulik, spontaanne uudishimu. Kui tervet last on vaja õppima sundida välise autoriteedi najal, siis esineb kas pedagoogi töös või lapse varasemas kasvatuses vigu. Kui last on viienda-kuuenda eluaastani kasvatatud õigesti, õnnestub pedagoogil ka hiljem teda köita õppetööga. Pedagoog esineb siis lapse sõbrana, kes aitab tal raskemaid küsimusi väiksema vaevaga lahendada. Laps õpib sel juhul palju kiiremini, kuna ta ise aitab õppimisele kaasa ning rõõm saavutatust kihutab teda ikka edasi. Kogu kasvatuses peab lapses valitsema vaimse otsiskelu tunne, kuna maailm on tema jaoks täis mõistatuslikke asju, mida teatava pingutuse juures on võimalik mõista ja lahendada. Mingi mõistatuse, mingi uue probleemi lahendamise valmistab lapsele rõõmu ja muudab ta töö huvitavaks, olgugi need probleemid varem teadlaste poolt kui palju kordi tahes lahendatud. Laste aktiivsust ei tohi pidurdada, kuna see teeb kasvatusöö palju kergemaks.

Katsetest ja tähelepanekutest on selgunud, et kõik teatud

nähtused ja asjaolud, mis esinevad mängus, omandab laps kergemini, kui samad nähtused ja asjaolud esineksid kunstlikult isoleeritud õppematerjalina. Näiteks mängus on 3- kuni 6-aastased lapsed võimelised peaaegu poole rohkem sõnu korruga meelde jätma kui laboratooriumikatses. Sellega ongi seletatav, miks paljud lapsed nii kerge vaevaga veel enne lugema õppimist jätavad meelde pildiraamatute pikad tekstid või mitmesuguste mängude loendussalmid („entel, tentel, trika trei...“ jne.).

Akadeemik I. Pavlov näitas, et uudishimu algeid võib tähele panna juba loomade juures. Kui näiteks koer satub võõrasse ümbrusse, siis nuhib ta kõik nurgad ja urkad läbi. Eriti agaralt teevad seda vabaduses kasvanud koerad, kelle arenemine on toimunud mitmekesiste elumuljete mõjul. Pavlovi õpilased kasvasid üles pesakonna kutsikaid, nendest osa puuris, osa aga vabaduses. Puuris kasvanud koerad jäid ka täiskasvanutena saamatuteks; väljaspool oma puuri liikusid nad kartlikult, mööda seinääri, poolkõverdatud käppadel, saba jalgade vahel. Iga uue nähtusega kokku puutudes löid nad kartma, püüdsid põgeneda. Vähegi tugevama müra või järsema liigutuse puhul lasksid nad värisedes kõhuli maha. Hoopis teistsugused olid vabaduses kasvatatud kutsikad — nad liikusid aktiivselt ja julgelt, nuhkisid uues ümbruses ringi, sõbrustasid kergesti teiste koerte ja inimestega. Uued, senitundmatud nähtused ei peletanud neid kartlikult eemale, vaid ahvatlesid uurima, lähemat tutvust sobitama.

Niisugune „orienteerumisrefleks“, nagu seda nimetab Pavlov, on eriti omane inimesele. Kõige ilmekamalt väljendub see lastel eelkoolieas, siis pöörduv ta alatasa täiskasvanute poole küsimustega: „Mis see on?“, „Kust see tuleb?“, näpp õieli sirutatud mingi eseme või nähtuse suunas. Kahjuks saab ta sageli vastuseks: „Jäta juba!“, „Ära tüüta!“, „Pea suu!“ jne. Niisugused vastused muidugi last ei rahulda ja ta püüab oma küsimustele iseseisva „uurimise“ teel lahendusi leida. Nii lõhutakse kummist linnukesi, nukukesti jne., mis pigistamisel „häälitsevad“, sest laps tahab teada saada, kust see hääl tuleb. Samuti on tooli nihutamisel tekkiv krigin, klaasi purunemisel tekkiv klirin jne. lapsele uudsed, köidavad ta tähelepanu ning ahvatlevad neid häält uuesti esile kutsuma. Loomad, masinad ja igasugune tegevus äratavad lastes uudishimu, ja võib

õelda, et nende teadmisanu teeb häbi mõnelegi tulpinud täiskasvanule.

Mõnikord muutub laste liigne huvi elunähtuste vastu vanemaile häirivaks ja tülikaks. Selle asemel et seda juhtida viljakale ja süütule teadmiste ja kogemuste omandamisele, asuvad paljud vanemad seda hoopis maha suruma, pidurdama. Eriti sageli juhtub seda nendes perekondades, kus kasvab üksainus laps. „Ära roni sinna, kukud maha!“, „Jäta haamer rahule, lööd näpu pihta!“, „Ära jookse ennast higiseks!“ — niisuguseid hoiatusi kuuleb mõni laps alatasa. Iga kergemagi vigastuse, kriimustuse või muhu puhul hakkavad vanemad ahastama, mistõttu laps tunneb ennast veelgi õnnetumana ega julge varsti ühtegi sammu iseseisvalt astuda. Niisugustel lastel ei arene ühelt poolt vastupidavus ja mehisus, teiselt poolt jääb nende kogemuste ring äärmiselt kitsaks, piiratuks. Neist kasvavad tulpinud, apaatsed inimesed, kellel pole mingit huvi uute teadmiste ja kogemuste omandamise, oma silmaringi avardamise vastu. Nendest lastest, kellel on võimalusi oma uudishimu mitmekülgset rahuldada, kasvavad aga teadmishimulised, algatusvõimelised ja laialdase silmaringiga inimesed.

On muidugi vahe uudishimu vahel, mis viib oma ümbruse paremale mõistmisele ja teadusliku tõe tunnetamisele, ning „uudishimu“ vahel, mis viib küla- või korterinaabreid võõra akna taha piiluma. Selline „uudishimu“ koos klatšimisega pole mingi tõeline uudishimu, vaid kõlbeliselt võõriti arenenud inimeste tigiduse ja pahatahtlikkuse avaldus.

Kui tähtsaks me laste spontaanset, loomulikku uudishimu nende vaimsel kasvatamisel ka ei peaks, ometi ei saa meie nõustuda nende kodanlike pedagoogidega, kes arvasid, et lapse kogu õppimist on võimalik rajada ainult spontaansete huvile, ilma et täiskasvanute abi nende huvide esilekutsumiseks, suunamiseks ja organiseerimiseks vaja oleks. Selliste pedagoogide arvates kogu õppimine pidavat sarnanema mängule, mida laps teeb vabatahtlikult, omal soovil ja algatusel.

Tegelik elu näitab, et lapse spontaansed huvid on liiga lünklikud ja kergesti muutlikud, mistõttu ei ole võimalik kogu inimkonna teadmiste hulga omandamist rajada ainult viimastele. Koolis kohtame sageli õpilasi, kes üksikute ainete õppimise või õppetöö vastu üldse mingisugust huvi ei tunne. Enamikul juhtudel on see tingitud sellest, et kodus ja koolis ei ole nende uudishimu õigel ajal äratatud, nende

huvisid suunatud, organiseeritud. Osava pedagoogilise lähenemisega ja vajalike materiaalsete eelduste juures õnnestub peaaegu alati äratada niisugustes lastes vaimseid huvisid (eeldades, et nad on vaimsetelt terved).

Laste uudishimu suunamisel peavad vanemad arvesse võtma alljärgnevat asjaolusid.

Inimkonna teadmiste kõik alad ja elemendid, mille omandamine kuulub igakülgsele arenenud inimese programmi, ei ole lapsele igas vanuses kaugeltki võrdset huvi-
tavad. Seepärast on vaja kasvatada lastes tahet ja võimet, et omandataks ka niisugune materjal, mis antud hetkel otsest huvi ei paku. Peamiseks stiimuliks seejuures on teadmine, et varemomandatud materjal on eelduseks mõne teise otseselt huvipakkuva probleemi lahendamisel. Enamasti kehtib see koolis õpitavate teadmiste kohta, mille valikul on lähtunud enam teadmiste süsteemist kui lapse huvidest. Muidugi peavad vanemad omalt poolt sellise tahtepingutuse esilekutsumiseks tõhusalt kaasa aitama. Selleks rakendatakse harilikult mitmesuguste ergutuste ja karistuste keerukat süsteemi (koolis numbriga hindamine jms.) ning kollektiivi avaliku arvamise mõju. Muidugi ei tohi niisuguse kunstlikult ergutatava õppimisega liialdada. On vanemaid, kes lisaks kooliõppetööle koormavad lapsi mitmesuguse muu vastumeelse aine õppimisega. Inglise filosoof John Stuart Mill kurdab oma autobiograafias, et teda sunniti kreeka keelt õppima juba kolme aasta vanuselt ja et ta kunagi pole tundnud tõelist lapserõõmu. Ka meie perekondades liialdavad edevad vanemad mõnikord lisaõpingutega keelte, muusika jne. alal, et „targa“ lapsega teiste ees uhkeldada.

Lapsele pakutavad teadmised tuleb võimalikult siduda eluliste ülesannetega. Kui laps seisab vajaduse ees praktiliselt lahendada mõnd huvitavat ülesannet, näiteks ehitada raadiovastuvõtja, fotoaparaat, aretada mõnd uut viljasorti vms., siis omandab ta selle ülesande lahendamiseks vajalikud teadmised palju kiiremini ja kergemini kui muidu. Kooliõpetuse polütehnikiseerimise suur väärtus teatavasti seisabki selles, et ära hoida õppetöö irdumist elust, aitab õpitavaid teadmisi siduda tegeliku tootva tööga. Kuidas praktiline töö innustab noori üsna tõsistele pingutustele, selle kohta kirjutas üks ema järgmist:

„Keskmises koolieas hakkas meie poeg töötama pioneermaja tehnika osakonnas. Tal tekkis elav huvi raadiotehnika vastu, soov ise ehitada raadiovastuvõtja. Siin oli tal või-

malus oma soovi teostada. Kuid raadiotehnika-ala juhataja hoiatas mind, et poisi poolt valitud raadiovastuvõtja ehitamine on tema jaoks liiga keeruline ülesanne. Ent nähes poisi visa püüdlust, hakkas ta teda tähelepanelikult juhendama nõuannetega, raamatute soovitamisega ja konkreetse abiga raskuste ületamiseks. Juhataja oli ise tööst kaasa haaratud ja kiskus kaasa ka teisi. Algul paistis minulegi, et valitud ülesanne on pojale liiga raske, — õppis ta ju alles VII klassis, raadiotehnika küsimused kuuluvad aga IX klassi füüsika programmi. Tal tuli palju iseseisvalt õppida. Õhtuti vestlesid nad isaga elavalt aparaaadi ehitamise küsimusest. See idee haaras teda nii tugevasti, et mingid raskused ei suutnud teda peatada. Mõne aja pärast oli raadiovastuvõtja valmis. Meeldiv oli näha poega rahulolevana, võidurõõmsana, kui ta istus omavalmistatud raadiovastuvõtja juures, keerates seda kord ühele, kord teisele jaamale. Kogu meie perekond rõõmustas koos temaga. Me olime tänulikud nendele, kes löid meie maal sellised asutused, kus kasvatatakse lastes huvi tehnika vastu, visadust, leiutamishuvi ja kus õpetatakse neile kasulikke oskusi.“

Samal poisil olid mõned küülikud; nende kasvatamisest oli ta väga huvitatud. Ta luges selleks otstarbeks läbi rea kirjutusi, käis konsultatsioonil kolhoosi zootehnika juures ja omandas rea kasulikke teadmisi mitte ainult küülikute, vaid ka teiste väikeloomade kasvatamise kohta.

Kui täiskasvanute huvide ring piirdub oma elukutse või mõne kindla harrastusalaga, siis laste ja noorukite huvid on laialivalguvad ja kergesti vahelduvad. Blaseerunud nooruk, keda ei huvita miski või kelle uudishimu paelub mõni üksik väga kitsas küsimus, jätab „varatarga“ mulje. Kuid sellegipärast tuleb keskendumist pidada väärtuslikuks omaduseks, mida noortele tuleb sisendada. Mõnevõrra areneb see loomulikult teel: kui noored kasvavad suuremaks, muutub ka nende huvide ring konkreetsemaks, kuid esineb juhtumeid, kus see ilma kasvatajate teadliku mõjutamise ja suunamiseta ei õnnestu. Laps, kes ühtaegu tegeleb liiga paljude asjadega või kes oma harrastusalasid liiga sageli vahetab, jääb pealiskaudseks ja omandab halva harjumuse mitte millessegi tõsiselt süveneda. Muidugi tuleb laste huvisid keskendada mitte keeldude ja karistustega, vaid mõne huviala eriti väljatõstmisega, sellel alal töötamise soodustamisega.

Lapse huvide rahuldamine ja ergutamine peab toetama

ja soodustama lapse põhitegevust — õppimist koolis. Kerkib küsimus, kuidas vanemad peaksid toimima niisugusel juhul, kui laps intensiivselt tegeleb asjadega, mis ta tähelepanu koolitööst eemale kisuvad. Kui sageli võime kohata näiteks kirglikke sportlasi, kirjanduse lugejaid, „tantsuhaigeid“ jt., kelle kogu tähelepanu on pööratud seevõrra kõrvalharrastustele, et õppetöö koolis jääb üsna tagaplaanile. Niisugusel juhul tuleb muidugi ära kasutada kõik eespoolnäidatud võimalused ebahuvitavana näiva koolitöö muutmiseks huvitavaks, kuid teiselt poolt tuleb mõnikord asuda ka häiriva kõrvalharrastuse kategoorilisele piirami-sele.

Laste suhtumisel õppetöösse omab määravat tähtsust kodune kasvatus, see, mil määral vanemad on avardanud ta silmaringi või äratanud temas uudishimu ümbruse vastu. Üks lapsevanem kirjutas mulle, et ta poeg, kes pole käinud veel tundigi koolis, tunneb maateadust palju paremini kui ta hoidja, kuna poiss on hankinud oma teadmised mängides aurulaevade ja raudteerongidega. Samuti meeldib talle kuulata jutustusi reisidest, kusjuures isal tuleb tihti kasutusele võtta ka pildid ja kaardid. Ta teab hästi, kus asuvad Prantsusmaa, Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid, ning paljugi huvitavat nende maade kohta.

Ühes teises perekonnas oli isal kombeks lapsi süstemaatilisel tutvustada loodusnähtustega, äratades sellega huvi õppetöö vastu. Kevadel, kui kased hakkasid lehte minema, viis isa lapsed õue, võttis puhkenud lehepungad, rullis lehekesi oma suure kareda käega ja andis need siis lastele, kes neid ettevaatlikult oma sõrmede vahel pigistasid. Üks lastest kirjutas hiljem oma päevikus järgmist: „Alles pärast, koolis õppides, sain ma teada, miks kase lehed nii kleepuvad. Isa ei osanud meile seda seletada, tema ei tundnud botaanikat, kuid me nägime, milline rõõm helkis ta silmis, kui astusime puu juurde... Kunagi pole mustad täpid valgel koorel haljendavate lehtede varjus olnud nii kaunid, kui sellel maikuu hommikul! Koos isaga puudutasime käega puu tüve ja tundsimme oma peopesa all pehmet siledat koort. Seda kaske, mida me varem korduvalt olime näinud, märkasime sellisena alles nüüd. Hiljem lugesin ka raamatutest kleepuvatest rohelistest lehekestest. Millises kaunis kirjanduslikus keeles neid ka poleks kirjeldatud, minule oleks see olnud vaid ilus fraas, kui mitte mu isa...“

Nõukogude perekondadel on selliste vestluste alal palju väärtuslikke kogemusi.

Tähtsad ei ole ainult otsesed teadmised, mida lapsed omandavad vestluste käigus, vaid ka üldine tähelepanelikkus, vaatlemisoskus, mis nende teadmiste omandamisega kaasas käib. Sundimatus, loomulikus vestluses võime tutvustada last koduse majapidamise esemetega ja seejuures küsimuste abil juhtida lapse tähelepanu nende esemete olulisematele omadustele, nende kasutamiseviisile, millest nad on tehtud, kus neid valmistatakse jne. Nooremad lapsed panevad eelkõige tähele esemete välispinda: värvust, läiget, kas see on sile või krobeline jne. Ka suurust panevad nad tähele. Samuti huvitab neid esemete otstarve.

Paljud olulised omadused ei ärata aga laste tähelepanu. Kord tehti katset esimese klassi õpilastega. Neile näidati teeklaasi ja portselantassi, lasti neid võrrelda. Ainult 60 protsenti lastest pani tähele, et mõlemad on ümmargused, ainult 30 protsenti tõstis esile klaasi läbipaistvust. Vaadeldes elektritriikrauda märkas ainult 20 protsenti, et sellel on puust käepide. Kui esitati küsimus, miks käepide peab just puust olema, siis oskasid vähesed seletada, et puu ei lase soojust nii kergesti läbi kui metall.

Paljusid esemeid või nende omadusi ei suuda lapsed mainida ega kirjeldada vastavate sõnade puudumisel. Vanemate vestlused lastega sellistel temadel rikastavad ka nende sõnavara.

On tõestamatagi selge, et mida põhjalikum ja mitmekesisem on olnud laste kodune kasvatus, seda suurema huviga asuvad nad hiljem ka koolitöö juurde, kuna seal õpitaval materjalil on nii palju pidepunkte varem omandatud kujutlustega. Samuti on sellistel lastel juba olemas vajalikud oskused vaatlemise, tähelepanu keskendamise, katsetamise ja juurdlemise alal.

LAPSE KÜSIMUSED JA NENDELE VASTAMINE

Lapse uudishimu avaldumise vormiks on lakkamatud küsimused, millega ta pöördub täiskasvanute poole. Nendele küsimustele arukaid ja lapsele arusaadavaid vastuseid andes soodustame tema silmaringi arendamist.

Keskkond, milles laps liigub, on kuni kooliminekuuni ja osalt veel koolieaski võrdlemisi väike. Oma kogemustest

tunneb laps ainult kõige ligemat ümbrust ja sedagi niipalju, kuipalju ta meeled seda pealiskaudsel tutvumisel tajuvad. Asjade omavahelised seosed ja suhted jäävad ta eest varjatuks, samuti nende ulatus ajas, s. o. minevik. Küll püüab ta ses suhtes oma ettekujutust maailmast täiendada fantaasia abil, kuid tundes ja aimates, et täiskasvanuil selle kohta on omad, tema fantaasiateooriaist hoopis erinevad vaated ja seletused, püüab ta küsimuste teel nendesse vaadetesse tungida, neid tundma õppida.

Esimesed küsimused esinevad juba teise eluaasta lõpul ja kolmanda algul. Nad on alguses peamiselt keele arendamise teenistuses ja algavad sõnaga „mis“. „Mis asi see on?“ küsib laps järjest, sõrmega asja poole näidates. Ta on tähele pannud, et igal asjal on oma nimi, ja tahab nüüd aplalt kõiki neid nimesid teada saada. Edasi avaldab ta uudishimu selle vastu, mida need loomad söövad, mida nad teevad, kuidas nimetatakse maju, tänavaid jne. Säärased küsimused paistavad täiskasvanule sageli rumalaina ja mõni ema arvab, et laps teda vaid kiusata tahab, ning lükkab lapse kõrvale ega mõtlegi vastata.

See oleks muidugi ekslik. Laste küsimustesse tuleb suhtuda tõsiselt ja võimalust mööda neile ka vastata. Muidugi on juhtumeid, kus seda on raske teha, siis on parem lapse tähelepanu lihtsalt kõrvale juhtida, alustada temaga juttu muust või näidata talle midagi, mis ta tähelepanu paelub. M. Gorki hoiatas vanemaid vastamast lapse küsimusele: „Oota, kui suureks kasvad, küll siis teada saad,“ sest see tähendaks summutada tema teadmisisjanu.

Lapse lihtsatele küsimustele, nagu „Mis see on?“, tuleb anda ka lihtne vastus. Nooremale lapsele võib öelda üldnimetused, nagu näiteks lind, mets, puu jne. Veidi vanemale lapsele võib aga vastata juba täpsemalt — see on vares, see on kuusemets, see on kask. Lapsele eriti tuttavaid esemeid võib nimetada ka kohe täpsema nimetusega, näiteks: see on nukk, see on tädi, see on õun, ja alles hiljem tuletada soomõisted: mänguasi, inimene, puuvili. Mõningatel juhtudel võib vastata veelgi konkreetsemalt — see on nukk Aino, see on tädi Leida, see on suislepa õun. Nagu üldiselt teada, ei tohi lapsele kunagi öelda moonutatud sõnu, nagu nuku asemel „nunnu“, koera asemel „aua“ jne. See ainult pidurdaks lapse keele arengut.

Kolmanda eluaasta lõpu poole alustab laps oma küsimusi sageli „kus“ ja „millal“ sõnadega, mis näitab, et teda

hakkavad huvitama ruumilised ja ajalised suhted. Varsti taipab laps, et igal asjal peab olema saamise või tekkimise põhjus, siis ruttab ta täiskasvanute poole küsimustega „miks“, „mispärast“. Nüüd alles küsimuste päriksadu algabki. Üks tütarlaps, kelle kõik küsimused päeva jooksul registreeriti, esitas 4-aastasena 376 ja 5-aastasena 397 küsimust päevas, s. o. kuni 33 küsimust tunnis! Üks teine uuriija jälgis 6—7-aastase poisi küsimusi 10 kuu kestel ja leidis, et 1125-st esitatud küsimusest oli 360, s. o. peaaegu kolmandik, „miks“-küsimused. Huvitav on, et laps enamasti ikka küsib „miks“ ja mitte „kuidas“. See on kooskõlas tema mõtlemisviisiga, mille kohaselt ta kõikide asjade taga näeb mitte mehaanilisi jõude, vaid inimlikku tahet. Ühe lapse ja isa vahel toimus järgmine kahekõne:

„Isa, miks on tänav kividest?“ — „Sellepärast, et kivid ei lähe katki, kui autod nendest üle sõidavad.“ — „Miks ei lähe kivid katki?“ — „Nad on kõvad.“ — „Miks on kivid kõvad?“ — „Sellepärast, et kivid on alati kõvad.“ Viimase vastusega jäigi laps rahule, kuigi see meile, täiskasvanutele, midagi ei ütle.

Toodud näites on meil tegemist tuntud nähtusega, nn. ahelküsimusega, kus vastusest kasvab välja uus küsimus. Sellised ahelküsimused kaotavad sageli oma esialgse tunnetusliku funktsiooni ja muutuvad mänguks. Niisugusele mängule, kui see täiskasvanu ära tüütab, võib teha lõpu mõne naljatoonilise vastusega, millega laps rahule jääb.

„Miks“-küsimustele ja nendetaolistele on raskem leida lapsi rahuldavaid vastuseid. Vastus peab olema eelkõige lihtne, lapsele arusaadav, seotud temale tuttavate esemete ja mõistetega. Niisuguste vastuste näiteks võiks olla ühe ema alljärgnev kahekõne oma pojaga:

„Mis sel onul seljas on?“ — „Vikat.“ — „Aga miks tal vikat seljas on?“ — „Et heina niita.“ — „Aga milleks tal vaja on heina niita?“ — „Et lehmale süüa anda.“ — „Aga miks on vaja lehmale süüa anda?“ — „Et ta piima annaks.“ — „Aga miks on piima vaja?“ — „Et Vellol juua oleks.“ — „Aga miks on Vellol vaja juua?“ — „Et Vello suureks ja tugevaks kasvaks nagu isa.“

Lapsele antavad vastused peavad sisuliselt olema õiged. Lapsele ei tohi valetada, ilmselt ekslikke vastuseid anda. Niisuguste ekslike vastuste tüüpiliseks näiteks on nn. „kurejutud“, millega lapsi sageli petetakse.

Ei ole soovitatav lastele anda ka lihtsaid vastuseid, mil-

lega neid peetakse rumalamateks, lapsikumateks, kui nad on. Üks ema jutustas järgmise loo:

„Meil oli akvaarium mitut liiki kaladega, muuseas olid seal ühed väikesed, kärmed, metallise läikega kalad, kes ei kasvanud teiste kombel suuremaks. Kord küsis poeg minult:

„Miks need kalad ei kasva?“

„Kalad kasvavad üldse väga aeglaselt ja sellepärast me ei näe nende kasvamist,“ vastasin mina. Kuid poja silmadest oli näha, et see vastus ei rahuldanud teda. Ma mõistsin, et laste küsimustesse on vaja suhtuda tähelepanelikumalt.“

Igal juhul on parem lapse küsimustele vastata kas või veidi rohkem, kui ta momendil aru saab. See, millest ta praegu veel aru ei saa, ergutab ta uudishimu ja intellektuaalset tegevust.

Alati ei saa lapsele siiski anda täpset, teaduslikku vastust, sest ta ei saaks sellest midagi aru. Niisugusel juhul on sobiv anda vastus võrdluse või allegooria vormis. Näiteks ema jalutas lapsega sügiseses pargis, kollased lehed langesid puudelt. „Miks lehed maha langevad?“ küsis laps. Selle asemel et 4-aastasele lapsele hakata pidama loengut lehtede langemise põhjustest, vastas ema lihtsalt: „Lehed on väsinud, nad lähevad magama.“

Kuhu võib viia lastele liiga teaduslike vastuste andmine, näitab järgmine vestlus 6-aastase Koljaga, kelle küsimusele „Kust tuli esimene inimene?“ vastas isa pika teadusliku jutustusega inimese põlvnemisest. Poiss sai isa seletusest omamoodi aru ning järgmisel päeval seletas ta juba lasteaias teistele lastele: „Nüüd mina tean, et minu vana-isa oli ahv, hakkas töötama ja sai inimeseks. Pärast ta sünnitas isa, aga isa — mind.“ Üks teine poiss, kellele samuti oli räägitud inimese põlvnemisest, ütles kodus: „Isa, me olime ju kunagi ahvid, aga meil põeti karvad maha ja saime inimesteks!“

Võimaluse korral on kasulik laste küsimustele vastuste andmisel demonstreerida vastavat eset või nähtust. Laps oli näiteks huvitatud sellest, kuidas tekib vihm. Isa võttis veidi vett, kuumutas seda ja näitas, kuidas aur kogunes tilkadeks vastu vee kohale asetatud klaasi. Mõned tilgad langesid ka maha. Niisamuti võib õues demonstreerida jõgede tekkimist, koskede langust, laevade kandejõudu (pähklikoorega veeanumas) jne.

Sageli esitavad lapsed ka niisuguseid küsimusi, millele nad väga hästi võiksid ise vastuse leida, kui vaid veidi mõtleksid. Nad esitavad küsimuse lihtsalt sellepärast, et peavad seda mugavamaks, või mõnikord ka sellepärast, et tahavad täiskasvanute tarkust proovile panna. Niisugustele küsimustele ei ole vaja otsest vastust anda, vaid parem on soovitada lapsel endal järele mõelda. Sellega suurendame nende endi vaimset aktiivsust ja õpetame lapsi oma teadmisi ning kogemusi kasutama. Eriti tuleb seda meetodit kasutada kooliealiste laste juures, kes oskavad lugeda ja võivad vastuseid leida ka raamatutest.

Nii näiteks pöördus 9-aastane poiss ema poole küsimusega: „Mis on selle lille nimi?“, näidates käega aknalaua asetsevale pelargooniale. „Sul on lillede raamat, vaata ise järele,“ vastas ema. Peagi tuli poiss raamatuga toalilledest, kus pelargoonia kohale oli paberileht vahele pandud. „Ema, ma sain teada, kuidas seda lille nimetatakse, pildi järgi tundsin ära.“ Ta avas raamatu ja luges emale ette huvitavad andmed selle lille kohta.

Mõnedele laste küsimustele on eriti raske vastata ja nad nõuavad suurt taktitunnet. Näiteks küsimused loomade ja inimeste suremisest. Lapsel tekib hirm, et võib-olla sureb ka mõni tema kodustest inimestest. Tean 6-aastast poisikest, kes end kaua aega piinas mõttega, et tema ema võib ära surra. Mõtted surmast kutsuvad esile palju küsimusi ja miski ei õigusta ka niisugustele rasketele küsimustele vale vastuste andmist. On kõige parem kõnelda lastele surmast kui unest, millest inimesed enam ei ärka. Seda tuleb öelda ilma pidulikkuseta, nagu kõige tavalisemat asja. Tuleb teha kõik, mis võimalik, et veenda last surma loomulikkuses, et surmas pole midagi salapärast, et pole mingeid vaime, kodukäijaid ega hauatagust elu.

Sugulise küpsemise perioodil nooruki organismis toimuvad muutused äratavad nii tema enese kui ka ta vanemate tähelepanu.

Uudishimu seksuaalküsimuste suhtes algab mõningatel lastel juba kolmandal eluaastal peamiselt sel kujul, et tuntakse huvi füüsiliste erinevuste vastu meeste ja naiste, täiskasvanute ja laste vahel. Oma iseloomult on see täiesti tavaline uudishimu, millel lapse juures pole mingit erilist tagamõtet. Kui selliseid tagamõtteid ilmneb, siis on selles süüdi mõningate täiskasvanute ekslik komme teha sellest küsimusest mingi saladus. Selle uudishimu rahuldamiseks

tuleks vanematel vastavas vanuses lapsi võtta kaasa sauna või vannituppa, kus nad vanemaid ja oma vendi-õdesid võiksid näha katmatutena. Sellest ei tule teha mingit erilist numbrit; lastel ei tohiks üldse tekkida muljet, et alastiolek on midagi erilist, häbenemisväärset. Hiljem jõuavad nad selles niikuinii selgusele. Kui laps sellelt alalt esitab küsimusi, tuleb neile vastata niisamasuguse loomulikkusega kui kõigile muudelegi küsimustele.

Kui laps küsib meilt seletusi ümbritseva looduse või mõne igapäevase elu nähtuse kohta, siis vastame talle meeleldi ja rahulikult, niipea kui ta küsib aga midagi suguelu valdkonnast, teevad vanemad kokkunud või hukkamõistva näo, nagu oleks laps hakkama saanud kes teab millise inetuse või riivatusena. Niipea, kui laps märkab vanemate rahutust, hakkab ta lisaseletusi otsima teistelt lastelt, kirjandusest või mõtleb välja igasuguseid fantastilisi oletusi. Juhul, kui laps ise sellealaseid küsimusi üles ei tõsta, ei ole ka vanematel vaja neid omalt poolt algatada varem, kui laps on jõudnud sugulise küpsuse ikka. Sellesse vanusesse jõudmisel tuleks hoolitseda, et lastel sellel alal oleksid vajalikud teadmised, et nad suguelu avaldustes ei näeks midagi ebaloomulikku ega haiglast. A. Makarenko juhib õigesti tähelepanu sellele, et mõnikord niisuguste kõneluste tähtsust siiski ülehinnatakse. Liiga avameelsete kõnelustega nendel teemadel võidakse purustada usalduse ja delikaatsuse õhk-kond, mida vanemate ja laste vahel on soovitatav hoida. Ka võidakse sellega panna alus toorelt ratsionaalsele mõtlemisviisile sugulisel alal, mida mõnikord võime kohata täiskasvanutegi juures.

VESTLUSED LASTEGA NEID ÜMBRITSEVA ELU TEEMADEL

Niipea kui laps omandab võime omal jõul ja tahtel ühest paigast teise liikuda, hakkab ta algul toas, hiljem ka majas ning selle ümbruses ringi luusima, et oma uudishimu rahuldada.

Eriti kisub uudishimu last kööki, kuna siin arenev mitmekesine tegevus köidab kõiki ta meeli — leek „lainetab“ pliidi all, pada keeb podisedes ja aurates, pann säriseb, kõikjal on soe. Laps on siin kõige imelikumate muudatuste tunnistajaks: kartulid, mis algul on kõvad, muutuvad keedes pehmeks; rasv ja või sulavad särisedes kuimal pannil, tilk

vett aga, langedes pliidirauale, muutub sisina saatel silmapilkselt auruks. Õigusega on öeldud, et köök — see on huvitavaim keemialaboratoorium. Ja kui palju kasulikke ja huvitavaid seletusi võiksid emad seejuures lastele anda, kui nad vaid ise oma „laboratooriumi“ paremini tunneksid!

Kui oma elumaja on „avastatud“, tuleb maal kord karjaulauda, küüni, lauavabriku, veski, meierei jms. kätte; linnas aga otsitakse üles õued, kangialused, käigud varemeis, ehitusplatsid jms. Kaupluste vaateaknad, kinoreklaam, liiklusõnnetused meelitavad poisse ja tüdrukuid kokku nagu mesi kärbseid. Neid kõiki kihutab sama uudishimu ja elamustenälg, mis hiljem surub nende kätte seiklusjutud ja reisikirjeldused kaugetest maadest.

Eelkoolialise lapse kujutus kaugemast ümbrusest on ebamäärane. Paljude laste arvates, keda mõistmatud vanemad ilmaaegu kollitavad, on mets täis salapäraseid olen-deid, metsa taga aga algab mõningate arvates muinasmaa... Maalaps, kes veel kordagi pole linnas käinud, omab sellest üsna fantastilise ettekujutuse; niisama puudulik on linnalapse ettekujutus maaelust. Siin on vanematel soodne võimalus jutustuste, jalutuskäikude ja vestluste kaudu lapse silmaringi avardada, ta teadmisi oma ümbrusest rikastada. M. Iljin kirjutas:

„Iga õpilane unistab reisidest kaugettesse maadesse — Aafrikasse, Indiasse, Hiinasse. Aga milleks nii kaugele reisi-da? Kas nad tunnevad juba seda kõige lähemat ümbrust, kus nad elavad? Kas nad teavad, kus asub lähem turbasoo, kust saab ehituspalke, kust lubjakivi, ehitusliiva, telliskivi-savi? Kindlasti mitte.

Esimene reis suundugu oma linna või küla ümbrusse. Korraldatagu ekskursioone, joonistatagu kaarte... Laste vanemad ja pedagoogid, õpetage lapsi tähelepanelikult es-meid vaatlema ja tundma õppima! Paljud seda ei oska, paljud ei oska isegi vahet teha rauamaagi ja lihtsa kivi vahel.

Raamatutest ükski selleks ei piisa. On vaja oma silmaga näha, käega katsuda.“

Nõukogude pedagoogika paneb suurt rõhku laste tutvus-tamisele oma kodu ümbrusega, looduse ja ühiskondliku eluga. Tutvumine ühiskondliku elu nähtustega annab kasva-tusele ideelise suuna, avaldab mõju laste mõtlemise ja keele arendamisele. Lasteaedades tehakse seda kavakindlalt; oleks tarvis, et ka lastevanemad seda teeksid.

Sel eesmärgil tuleks lastevanematel soovitada lapsi või-

malikult sageli ja mitmele poole kaasa võtta, näiteks turule, kauplustesse, töökodadesse jne., kus nad näeksid palju uut. Loomulikult tuleks sealjuures laste tähelepanu juhtida sellele, mis on kõige olulisem. Soovitav on, et vanemad lapsi mõnikord ka oma töökohta kaasa võtaksid, kui seal on näha midagi huvitavat. Nii näiteks võttis üks isa, kohalik agroom, lapsed kolhoosi põllule kaasa, kus oli parajasti hoos saagi koristamine. Ta tahtis neile näidata viljakoristus- ja peksumasinaid. Esimesel päeval külastasid nad kolhoosi, kus oli käimas rukkipeks. Huvitav oli laste käitumine. Algul vaatasid nad vaikides. Nende tähelepanu köitis viljapeksu üldine käik. Kuid peagi leidsid ka lapsed endale tegevuse sorteerimismasina juures. Töö kulges lõbusalt, üldiste naljatuste ja naeru saatel.

Teisel päeval külastas isa lastega niisugust kolhoosi, kus vilja koristati kombainiga. Hiljem kirjutas ta ise sellest: „Me jõudsime kolhoosi vara hommikul. Lapsi üllatas kuld-kollase viljavälja ilu. Päike tõusis eemalasuva metsa latvade kohale, rohul olid veel öise kaste tilgad. Varsti hakkas kombaini mootor tööle ja masin liikus viljaväljale, kolletava rukki keskele. Viljapead paindusid ja lõigatuina langesid konveierile, mis viis neid masina sisemusse. Kõpsed terad volasid katkestamatu joana raudsesse punkrisse. Kombain oli jõudnud teha ainult ühe otsa, kui punker oli juba teri täis. Kui terad kallati veoautole, võis kombain oma tööd jätkata.“

Peeter A. isa, oskustööline, võttis poja tehasesse kaasa. Peeter nägi, kuidas valtsimistehhis kuumaksaetud terasribad tulena kiirgasid. Töölised, üleni higised, kartmata tuld, võtsid kindlalt pikkade tangidega tuliseksaetud ribasid ja suunasid nad uuesti pöörlevate valtside kurku. Kui Peeter oli seda sündmust küllalt jälginud, läks ta isa töökohta juurde mehaanikatsehi.

Niisugused ühised käigud annavad head materjali vestlusteks kodus. Kui perekond õhtul laua ümber koos istub — ja sellised koosviibimised peaksid muutuma tavaks, kui mitte iga päev, siis vähemalt mõni kord nädalas —, on igaühel millest rääkida, mida küsida ja mida seletada. Kui palju niisugused perekondlikud vestlused laste silmaringi laiendavad, teavad kõik, kes nendest kunagi osa on võtnud. Peale päevasündmuste arutamise ja muljete vahetamise jutustavad vanemad siin oma noorusmälestusi, töötava rahva olukorrast minevikus, endiste aegade majanduslikust

ja ühiskondlikust elust, tööpäeva pikkusest, hariduse saamisest, liiklus- ja valgustusoludest jne. Kui vestlusest võtavad osa ka vanavanemad, siis muutuvad võrdlused veelgi ilmekamaks. Niiviisi hakkavad lapsed mõistma, millise suure sammu võrra meie ühiskond on edasi jõudnud, ja kaob mineviku idealiseerimine, „vana hea aja“ ülistamine, mida praegu ikka veel siin-seal esineb.

Mõnikord hakkavad kooliealised lapsed niisuguste vestluste ergutusel koguma ümbruskonna vanematelt inimestelt koduloolisi andmeid. Huvitav on näiteks jälgida kohanimede tekkelugu. Andmete põhjal on teada, et praegusel lagedal Veskimäel oli kunagi tuuleveski, millest koht saigi oma nimetuse, või et Kabelimäel polnud mingisugust matmispaika, nagu nime järgi oletatakse, vaid et seal kunagi väga ammu oli väike puust kirik — kabel, millest koht on saanud oma nimetuse. Paljud ümberkaudsed inimesed võivad jutustada töötava rahva võitlusest nõukogude korra kehtestamise eest selles külas, suure Isamaasõja lahingutest jne. Süstemaatiliselt kogutuna pakub niisugune materjal isegi teaduslikku huvi (Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut on niisugusest materjalist väga huvitatud; mitmete koolide õpilased on sel alal teinud tänuväärt tööd).

Niisuguste vestluste puhul, eriti kui on tegemist eelkooliealiste lastega, tuleb muidugi arvesse võtta, et laste arusaamine ajaloolise arenemise käigust on alles puudulik, samuti ettekujutus geograafilistest vahemaadest. Näiteks 8-aastane poiss, kellele vanaema jutustas sellest, kuidas ürginimesed mammutitele jahti pidasid, küsis päris tagamõttelt: „Vanaema, kas sina ka sellest jahist osa võtsid?“ Teine, umbes niisama vana poiss vastas, et veetee „varjaagide juurest kreeklasteni“, mis on tuntud Vene ajaloo, on umbes sada kilomeetrit pikk. On siiski ka lapsi, kes niisugustel puhkudel küsimusest päris õigesti aru saavad ja suure heameelega kuulavad jutustusi ürginimeste elust, kuidas leiutati tuli ja milline oli selle mõju inimeste eluviisile, kuidas esimesed põlluharijad Niiluse orus hakkasid kodustama koeri, lambaid ja veiseid, kuidas Kreekas ja Roomas orjapidajate kultuur lühikeseks ajaks õitsele puhkes jne. Kui need jutustused põimitakse läbi muinasjutulise materjaliga (näiteks Kreeka ja Rooma muinaskangelastest), siis kuulavad lapsed seda erilise uudishimuga.

Tutvustades lapsi neid ümbritseva eluga mitmekülgset,

tuleks neid hoida siiski tooruse ja labasuse eest. Mõningatel lastel esineb väära käitumist loomade suhtes: liblikal rebitakse ära tiivad või kärbsel jalad jne. Seda tehakse muidugi mitte mingisugusest „loomulikust“ sadistlikust kalduvusest, nagu püüavad väita mõned kodanlikud teoreetikud, vaid uudishimu pärast — mis loom teeb sellises uues olukorras. Sellise uudishimu rahuldamiseks tuleb lastele selgitada, et ka loomad tunnevad valu ja neid piinata ei tohi. Ühest niisugusest juhtumist jutustas keegi pedagoog: „Oma varajases lapsepõlves leidsin raiesmikult rohuhiire pesa poegadega. Viisin selle koju... Nendest aastatest on mul säilinud vaid mõned vähesed mälestused, kuid nende seas on isa jutustus „heinamaa hiirest“ tänaseni meeles, isegi isa viimased sõnad: „Aga nüüd, poja, vii hiirekesed sinna tagasi, kust tõi, sest neid ootab ema ja nad tahavad süüa!“

Lapse toore käitumise peapõhjuseks tuleb siiski pidada ümbruse eeskuju. Laps, kes näeb, kuidas isa hobust peksab või ema kassi jalaga tõukab, hakkab samuti tegema. Iseäranis kasvatab lastes toorust see, kui neil lastakse loomade tapmist pealt vaadata.

Laste kuuldes ei ole mingil juhul sobiv rääkida rõvedaid jutte, kahemõttelisi anekdoote või tarvitada labaseid väljendusi. Kui mõnel noorukil tekibki huvi rõveduse ja nilbuse vastu, siis on see tingitud sellest, et nad oma uudishimu seksuaalala küsimuste vastu on pidanud rahuldama räpastest allikatest. Niisugusel juhul on kõige parem, et laseme lapsel vabalt ja avameelselt ära rääkida kõik, mis ta sellega ühenduses teab, oletab ja mõtleb. Sel puhul on meil võimalus tema ekslikke kujutlusi korrigeerida ja lünki täita, nii et ta ka sellest küsimusest saaks õige käsituse.

Üheks tähtsamaks koduse kasvatuses teguriks on koduaed. Aias on lapsel ideaalsed võimalused looduse kasvu ja arengut jälgida. Siin näeb laps, kuidas taimede ja loomade kasv ning heaolu suurimal määral sõltub hoolitsusest nende eest, mis omakorda süvendab vastutustunnet. Närtsinud taim, umbrohtu kasvanud peenar või näljane loom tuletavad hoolitsejale ta kohustusi palju mõjuvamini meelde kui vanema manitsused. Siin näeb laps ka seda, et kõike ei saavutata korraste pealt, — tuleb kaua aega ustavalt oma kohustusi täita, enne kui loodus oma saagi annab. Alles pärast seda, kui poiss on paar kuud tomateid kastnud, mullanud, võib ta saada maitsvat vilja. Lastel tuleb

tingimata lubada aiatöödest aktiivselt osa võtta. Tegevus aias muutub lapsele eriti huvitavaks siis, kui mõni peenar või nurgakene eraldatakse lapsele endale, kus ta sooritab kõik tööd iseseisvalt. Kooliealistel lastel on võimalik aias teha igasuguseid katseid ja vaatlusi, millest bioloogia-tundides ja noorte naturalistide ringis on palju kasu.

Võtkem kas või katse valguse ja soojuse toimest taimede kasvule. Tean kooli, kus õpilased tegid pidevalt katseid elavnurgas. Õpilased külvasid herneseemneid mitmesse lillepotti ja aeda peenrale. Osa potte paigutati tuppa aknale valguse kätte, teine osa sooja, kuid pimedasse ruumi, kolmas osa jahedasse ja pimedasse keldrisse. Külvide arengut jälgiti iga päev. Lapsed ise võisid veenduda, kuidas soojas toas ja valgel aknal herved kõige enne üles tulid ja kõige lopsakamalt kasvama hakkasid, pimedas ruumis aga kasvasid pikad ja niitjad kahvatud taimed nagu keldriski, ainult selle vahega, et seal kasvamine toimus palju aeglasemalt. Ka väljas peenral kasvasid herved aeglaselt, kuid tugevad ja lopsakad.

Teises aias, kus lapsed kasvasid kõrvuti tomatitega kartuleid, oli neil võimalus tähelepanekuid teha kummagi taime kohta. Tehti kindlaks, mis on neil ühist ja milles on erinevused. Kui ema jutustas neile, et tuginedes Mitšurini õpetusele, on võimalik pookimise teel neid kaht liiki üksteisele lähendada, siis hakkasid ka lapsed oma aias vastavaid katseid tegema.

Ühenduses aiaga on mõeldav ka kanade või küülikute pidamine, kusjuures peamist hoolt nende eest kannaksid lapsed. Muidugi nõuab loomade eest hoolitsemine suurt püsivust ja järjekindlust, millega lapsed ilma täiskasvanute ergutuseta vaevalt toime tulevad.

Lastele pakuvad unustamatuid muljeid ja õpetlikke tähelepanekuid perekonna ühised jalutuskäigud ja matkad loodusesse. Ojad ja niidud, põllud ja metsad, orud ja künkad, ehitised ja kultuurimälestusmärgid, mida sel puhul kohatakse, rikastavad laste muljeid ja pakuvad nii tänuväärseid võimalusi arendavateks vestlusteks lastega. Mõnikord võib nendel jalutuskäikudel olla ka praktiline eesmärk, näiteks marjul ja seenel käimine. Oma arendavat väärtust ei kaota nad muidugi ka sel juhul.

Kord, kui õpilased korraldasid ühise seenelkäimise, leidsid nad metsast sipelgapesa.

„Kuhu sipelgad nii kiiresti lähevad ja miks nad okkaid

kannavad?“ küsis Tiiu, kes oli kummardunud alla sipelgate askeldust vaatlema.

Peagi märkasid teised, et sipelgatel on ainult üks suund — pesa poole.

Kaua peatuti sipelgapesa juures ja vaadeldi, kuidas nad oma valgeid nukke edasi-tagasi tassisid, kuidas vedasid pessa valget röövikut ja ta samas lühikese aja jooksul ära sõid.

Lapsed otsustasid sipelgaid koju elavnurka kaasa viia. Sipelgad pandi kaanega suletavasse plekkpurki koos okastega sipelgapesast. Kodus valmistasid lapsed suurest klaaskaunist ja klaaspurgist formikaariumi ning asetasi selle elavnurga aknale. Tee sipelgapesast okka- ja toiduvardeni ehitati siledast lehtpuupulgast. Tulemuseks oli see, et sipelgad koristasid küll pesaruumi, paigutades seal okkaid nagu vaja, kuid uusi okkaid pessa kandma ei hakanud. Ühiselt juureldi küsimuse kallal, miks nii aktiivne ja töökas putukate pere püsib tööta.

Kui aga lehtpuukepp asendati krobelse, koorimata ja vaigulõhnalise kuusekepiga, hakkasid sipelgad sedamaid tööle.

Mõne aja pärast muutusid sipelgad uuesti loiuks ja piirdusid vaid liikumisega pesa ümbruskonnas. Kuskil pidi veel viga peituma.

Õpetaja suunas lapsed võrdlema looduslikku pesa elavnurga pesaga ja õpilased leidsidki erinevused — omatehtud pesas puudusid nukud ja sipelga-ema.

Juba järgmisel päeval töid lapsed sipelgapesast nukke ja sipelgate töö elustus uuesti. Mõne aja pärast pidi paratamatult asuma ka sipelga-ema otsimisele.

Sipelga-ema peitub tavaliselt pesa sügavuses. Ta paiskab vilkalt liikuvate töölissipelgate hulgas silma vähese ja aeglase liikumisega. Ta on märksa suurem kui töölissipelgad. Ta tagakeha on suur, läikiv ja omab pronksjat värvust. Vastavate kirjelduste järel õnnestus lastel ka leida sipelga-ema. Nad paigutasid ta formikaariumi.

Nüüd muutus töö sipelgapesas hoogsaks ja lapsed jälgisid suure huviga vilkaid putukaid, toitsid neid suhkru-siirupi, mee, putukate ja lihakaapega. Oma jalutuskäikudel metsas vaatlesid nad alati sipelgapesi ja märkasid pea-aegu alati mõnd röövikut sipelgate haardes, keda nood endale toiduks viisid.

Kogemuste põhjal jõuti ühisele otsusele, et sipelgad

hävitavad metsakahjureid. Seepärast tuleb neid armastada, neile ei tohi haiget teha.

Väga huvitavat ainet lastele vaatlusteks pakub akvaarium, kuid mitmete perekondade kogemused, kus seda püüti pidada, tõendavad, et tavalise perekonna tingimustes läheb tülikaks seda korras hoida, vee vahetamist ja kalade toitlustamist kindlustada, kuna lapsed sellest pika-peale tüdinevad, täiskasvanutel aga selleks aega ei ole. Siiski võib nendele perekondadele, kus selleks vajalikud eeldused on olemas, soovitada ka akvaariumi soetamist, sest muidu on lastel raske veeloomade elu pidevalt jälgida. Ka insektaarium ja terraarium pakuvad lastele huvi ning on kergemini korrashoitavad.

Üldiselt ei maksa lapse huvide sügavust ja püsivust loodusega tutvumisel üle hinnata. Ta on ju ikkagi vaid laps, mitte mingisugune uurija. Ärgem solvugem ka sellest, kui laps meie jutustustele loodusest pöörab vähem tähelepanu, kui oleme lootnud. Parem tuleks sellest teha järeldus, et loodusest pole vaja lapsele pidada pikki õppetunde, kuna ta silmadele avaneb niigi mitmekesine vaateväli.

Küllap tuleb aeg, kus temagi võib otsekui omast südamest korrata luuletaja K. Simonovi sügav-tõsiseid sõnu:

„Tükike maad kolme kase juures, kauge tee metsatuka taga, jõgi nagiseva üleveoparvega, liivane kallas paju-võsastikuga — see on koht, kus meil õnn oli sündida, kus me eluksajaks, kuni surmani leidsime tükikese maad, mis meile võib olla kogu maakera sümboliks. Võib taluda kõrbekuumust, äikest ja pakast, võib nälgida ja külmuda, minna surma, kuid neid kolme kaske ei suudaks eluajal keegi loovutada.“

RAAMATU OSA LASTE SILMARINGI AVARDAMISEL

Raamat on üheks kõige olulisemaks teguriks lapse vaimsel arenemisel. Pedagoogide ja lastevanemate tähelepanekud näitavad, et lapsed, kes raamatuid loevad süvenenult, leides neis peituvat väärtust, paistavad silma loogilise mõtlemise ja laiema silmaringiga. Sellised lapsed otse üllatavad mõnikord oma kirjanduslike teadmiste ja tähelepanekutega. „Kord oli 2. klassis vestlus teemal „Ülekohus“,“ kirjutas Kose-Lükati Sanatoorse Metsakooli peda-

goog S. Oolu, „palusin õpilasi jutustada mõnd teadaolevat juhtumit ülekohtu vastu võitlemisest. Üks tõi näitena Tasuja, kes võitles raudrüütlite vastu; teine oli lugenud „Tarassi saatust“, kolmas oli raadiost kuulnud kuuldemängu „Tuuline rand“ jne. Nende õpilaste kodudes oli raamat au sees ja seepärast loeti neid huviga.“ Lapsed, kes rohkesti loevad, jõuavad õppetöös paremini edasi kui need, kes raamatute vastu mingit huvi ei tunne.

Raamatute kaudu tutvuvad lapsed kõikide aegade ja rahvaste silmapaistvate inimeste eluga, saavad teada, mille poole nad püüdesid, millest unistasid. Kirjanduse lugemine arendab laste mõtlemist, rikastab nende keelt. Raamatute kaudu tungib meie maa eesrindlike inimeste mõttemaailm laste juurde ja muutub pikkamööda nende omaks. Pere-kondades, kus laste lektüür korraldatakse otstarbekohaselt, on raamatud vanemate ja õpetajate truud abilised, mõnikord isegi nende asendajad. „Kogu selle aja jooksul, mil ma kasvasin oma lapsi, olid raamatud mulle määratu suureks abiks,“ kirjutas prof. E. N. Petrova.

Üldiselt on teada, millist määravat osa on etendanud raamatud meie maa suurte inimeste vaimsel arenemisel. V. I. Lenini vanemad äratasid juba varakult oma pojast suurt huvi ja armastust raamatute lugemise vastu. Sageli tuli terve perekond õhtuti kokku, et ühiselt mõnd raamatut lugeda ja loetu üle mõtteid vahetada. Tänu varakult äratatud lugemishuvile jäid raamatud Leninile eluksajaks asendamatuiks sõpradeks. Kuulsast vene teaduse rajajast M. V. Lomonossovist on teada, kuidas ta mõistmatute vanemate keelu tõttu peamiselt öösiti kuu- ja küünlavalgusel luges raamatuid ja ammutas nendest esimese huvi teaduse vastu.

Kui laps satub raamatutele, mis ta vastuvõtlikku hinge eriti sügava mulje jätavad, siis võivad need tema mõtlemises ja huvide arengus panna aluse hoopis uuele ajajärgule. Niisugused raamatud rikastavad mitte ainult lapse teadmisi, vaid äratavad tema hinges uinunud jõude, tõstavad ta tundmuste pinget vaimustuse ülisma astmeni ja kutsuvad esile otsekui vaimse uuestisünni. Suur nõukogude kirjanik Maksim Gorki kirjutas raamatu mõjust oma noorpõlves: „Kõik selles romaanis oli üllatavalt lihtne ja selge, nagu mingi ridade vahele peidetud valgus valgustas head ja kurja, aidates armastada ja vihata, sundides pingutatult jälgima inimsaatusi, mis olid mässitud tihedaks süle-

miks. Korraga tekkis jonnakas soov aidata seda, takistada teist, ununes, et kogu see ootamatult avanenud elu oli läbi ja läbi paberlik; kõik ununes võitluse lainetuses, kadus röömutundes ühel leheküljel, kurbustundes teisel... Ma tundsin end mingisuguste suurte saladuste künnisel ja elasin nagu segane.“ Raamat avas noorele Gorkile uue maailma — unistuste, õigluse, heleda tuleviku maailma. Ta näitas vastuvõtlikule noorukile häid inimesi, muinasjutulisi maid, imelisi linnu, ääretuid meresid. Raamat andis talle jõudu vastu panna õudusele ja pimedusele, mis teda ümbritses. „Nad (s. o. raamatud) näitasid mulle uut elu — suurte tundmuste ja igatsuste elu, mis viisid inimesi kanglastegudele ja roimadele.“ Raamat õpetas teda ülekohtu vastu võitlema, elu töötava ja kannatava rahva huvides ümber kujundama. Mida kõik ei teinud toored ja hoolimatud leivaisad, et poissi lugemisest võõrutada — raamatud peideti ära, heideti ahju, poissi peksti halastamatult, kui ta lugemisest ei loobunud, aeti töölt minema jne. Seda suurema tänulikkusega meenutab Gorki neid heatahtlikke inimesi, kes tema lugemishuvi rahuldandmist soodustasid, nagu kokk laeval ja revolutsionäär Romas. Gorki lemmikraamatuks kujunes Puškini luuletuste kogu, mis üllatas teda oma lihtsuse, tõe ja iluga, mis meenutas vanaema kauneid muinasjutte ja joovastas oma sõna võluga. Neid luuletusi õppis ta pähe, need täitsid ta mõtteid nii unes kui ilmsi. Vene klassikalisest kirjandusest ammutas ta elujulgust ja kindlust.

Analoogilisi tõendusid kirjanduse määravast mõjust inimeste huvide ja elukäigu kujunemisele võiksime tuua suures hulgal. Kuid on siiski palju noori, kes raamatu suhtes jäävad ükskõikseks, kuna neil puudub huvi kirjanduse lugemise vastu. See on küsimus, mis peaks huvitama niihästi lastevanemaid kui ka pedagooge. Kui laps teisel või kolmandal õppeaastal hakkab õppetöös maha jääma, siis vanemad enamasti ei märka, et selle peamiseks põhjuseks on kindla aluse puudumine lapse üldises arengus ja halb lugemistehnika. Kui hästi koolis ka ei õpetata, sellest üksi ei piisa. Õpilane peab pedagoogi seletusi täiendama iseiseisvalt raamatu kallal töötades, kusjuures ilukirjanduse lugemine muudab paremaks lapse lugemistehnikat ja avardab ta üldist silmaringi. Sellepärast peaks kool ja ka lastevanemad võtma tarvitusele kõik abinõud, et arendada

lapses armastust raamatu vastu ja oskust raamatut kasutada juba esimestest kooliaastatest alates.

Huvi kasvatamine raamatu vastu algab juba sellega, et jutustame lastele huvitavaid muinasjutte. Esialgseks jutustamiseks sobivad kõige paremini rahvamuinasjutud, lood loomadest ja looduse elust. Paljud lastevanemad on neid kuulnud oma lapsepõlves ja võivad neid raskusteta edasi jutustada. Lastele ettelugemiseks sobivad ka kunstmuinasjutud (näiteks H. Ch. Anderseni omad). Meil on eesti keeles ilmunud rida nõukogude rahvaste muinasjutte ja kunstmuinasjuttude kogusid („Võlupeegel“, „Ööbik ja vaskuss“, „Ennemuistsed jutud“ jne.), kust lastevanemad võivad leida sellekohast materjali. Muinasjutt on heaks vahendiks lapse fantaasia arendamisel, tema sõnavara rikastamisel ja kõlbeliste mõistete kujundamisel. Hirmutunde vältimiseks tuleks kõrvale jätta niisugused muinasjutud, kus räägitakse pahadest vaimudest, tigidatest nõidadest ja haldjatest. Alles hilisemas eas, kui laps on suuteline nägema muinasjuttus kunstipärast väljamõeldist, pole karta ohtu ka niisugustest muinasjuttudest. Kõrvuti muinasjuttudega jutustatagu lastele lugusid ka kaasaja töö- ja võitluskangelastest, kasvatades sel teel austust Nõukogude riigi ja rahva elu kujundajate vastu.

Koos jutustamise ja ettelugemisega näidatagu lastele pilte, mis aitavad loetut ja jutustatut veelgi ilmekamaks muuta. Enamik lastele määratud muinasjutukogusid ja muid raamatuid on ju varustatud piltidega.

Laps, kes lugemistehnika selgeks on saanud, tunneb harilikult suurt huvi raamatu vastu. Mõningatel see huvi aga peagi kaob. Lugemise esimesel astmel põrkab laps kokku kahe raskusega. Niikaua, kuni laps lugemistehnika käsitiemises pole omandanud küllaldast vilumust, nõuab lugemine temalt teatud pingutust, ilma et see pakuks talle veel küllaldast sisulist mõnu. Teiseks takistavad loetu mõistmist rasked laused ja arusaamatud sõnad tekstis. Kooli ja lastevanemate osav vahelesegamine võib nendest raskustest üle aidata. Lapsele antagu lugemiseks suure ja selge kirjaga, sisult kergeid raamatuid, kus ühed ja samad sõnad ning laused sageli korduvad. On vajalik, et laps alguses loeks raamatuid, mis teda huvitavad. On teada küllalt juhtumeid, kus laps varem raamatute lugemisest ei hoolinud, kuid hiljem huvitus sellest, kui oli läbi lugenud kaasakiskuva sisuga raamatu. Kui ema või mõni

teine kodustest tunneb huvi lapse lugemise vastu, jälgib, kuidas ta loeb, annab vajalikke seletusi ja kiidab lapse lugemisoskust, siis on kindel, et laps järgmiselgi päeval tahab midagi valjusti ette lugeda. Esimene edusamm paneb aluse edaspidisele lugemishuvile. Kui lapses on tekkinud huvi lugemise vastu, siis on lastevanemate ja kooli ülesandeks hoolt kanda, et lapsel oleks käepärast jõu- ja huvikohast lugemismaterjali. Raamatute kinkimine lastele, vestlus nendega loetu üle, huvitavamatele osadele tähelepanu juhtimine — kõigil nendel võtetel on suur mõju lapse lugemishuvi tõstmisele. Nii õpib laps raamatut teadlikult kasutama oma uudishimu rahuldamiseks.

Vähe on sellest, et äratame lapses huvi raamatute lugemise vastu. On vajalik, et selle huvi rahuldamine kujuneks lapsele täiesti arendavaks tegevuseks, mis rikastab ta mõistust, õilistab tundmusi ja karastab tahet. Seepärast tuleb laste lugemist teadlikult suunata. Vastasel korral võib juhtuda, et lugemine muutub lapsele kõikehaaravaks kireks, mis tuleb kahjuks õppetööle ja puhkusele. Niisugusel juhul võib nooruk päevade viisi, mõnikord öösitigi, „neelata“ lehekülgede kaupa põnevaid seiklusjutte. Säärast lugejat huvitab ainult teose põnev sündmustik; et seda kiiremini haarata, jäetakse lehekülgede kaupa sündmustiku mõistmiseks vähemoluline tekst vahele, ei mõelda loetu üle järele, ei tehta katsetki romaani tegelaste käitumist arvustada jne. Niisugusest raamatute „neelamisest“ on vähe kasu ja selle vastu tuleb võidelda.

Mida vanemaks õpilane saab, seda vastutusrikkamaks ja keerulisemaks tema lektüüri suunamine muutub. Tuleb hoolitseda selle eest, et ta loeks süstemaatiliselt, esimeses järjekorras väärtuslikumaid ja kasulikumaid teoseid, et ta mõtleks loetu üle põhjalikult järele, analüüsiks teose sisu. Tuleb õpetada noort lugejat kriitiliselt suhtuma ka kirjandusteose vormielementidesse, leidma sidet üksikute osade vahel, arvustama teoses esinevaid kunstilisi voorusi, puudusi jne.

Üheks võtteks võitluses raamatute „neelamise“ vastu on lastele loetu kohta mõningate küsimuste esitamine, mis neid sunniks teose sisu ja idee üle sügavamalt järele mõtlema, seda lahti mõtestama.

Suur tähtsus on nn. kirjanduslike päevikute pidamisel, kuhu lapsed kannavad sisse kõik teosed, mis nad loevad, ja oma olulisemad muljed loetust. Samasse kirjanduslikku

päevikusse või erivihikusse võiks soovitada lastel välja kirjutada eriti huvitavad kohad loetud teostest. Loomulikult ei peaks sellised päevikud ja vihikud olema vanemate suhtes mingiks saladuseks, vaid need võiksid vanematele olla just teretulnud vahendiks laste lugemise suunamisel.

Eriti tähtsaks tuleb pidada raamatute ettelugemist perekondlikus ringis, kus algul on ettelugejateks vanemad, kuid edaspidi juba nooremad. Niisugune lugemine toimugu selliselt, mis rahuldaks kogu perekonda, selle arvestusega, et ta kutsuks esile kollektiivset arvamuste avaldamist ning mõtete vahetust. Paljudel täiskasvanutel on säärastest lapse-ee lugemistundidest säilinud väga sooje mälestusi ja nad hindavad neid mitte ainult kirjandusliku, vaid ka kõlbelise kasvatuse seisukohast väga kõrgelt. Lugemistundidega kaasneva vestluse käigus on vanematel soodne võimalus oma laste huve, mõttekäiku ja mitmesugustesse probleemidesse suhtumist tundma õppida ning neid omalt poolt mõjutada, tuginedes nii kirjandusteoste ideestikule kui ka isiklikele elukogemustele. Perekondlikku lugemisringi võib mõnevõrra laiendada ka koolisõprade kaasatõmbamisega. Kui perekondlikku lugemisringi ei ole võimalik asutada, siis peaks kool hoolitsema noorte lugemisringi suunamise eest. Niisugused lugemisringid arendavad enam kui miski muu laste kriitilist suhtumist loetusse, nende kirjanduslikku maitset ja õigeid vaateid elule.

Professor E. N. Petrova kirjutas oma laste koduse lugemisringi kohta järgmist: „Kui koolis hakati õppima kirjandust, võeti meie õhtutel kõne alla mitte enam üksikud raamatud, vaid kirjanikud. Puškin vallutas otsekohe tüdruku südame, aga Majakovski — poisi oma, ehkki mõlemad armastasid niihästi üht kui teist. Meie vestlused algasid lühikese ettekandega või referaadiga. Neid peeti kas samadel teemadel, mis anti üles koolis, või nendel, mis määrati meie endi poolt kodusel nõupidamisel. Ettekannete pidamiseks määrasime kindla aja — teisipäeviti kella 9—10 õhtul.“

Mõnikord liituvad lapsed ka omal algatusel väljaspool kodu lugemisringiks. On teada näiteks juhtum, kus grupp 11—13-aastasi lapsi külastas ühiselt raamatukogu, koostas soovitatavate raamatute nimestiku, vahetas vastastikku isiklikke raamatuid, vaidles elavalt loetud teoste üle. Sageli koguneti kuhugi aianurka ja loeti seal mõnd põnevat teost ühiselt. See ring püsis koos 3—4 aastat ja avaldas

oma liikmete kirjandusliku maitse kujunemisele väga suurt mõju.

Lastevanematel tuleb silmas pidada ka lugemise tervishoidu. Ei tohiks lubada lugeda halva valgustuse juures, lamades jne. Lugemine ei tohi mingil juhul haarata lapse kogu vaba aega, vaid sellest peaks osa jääma kehakultuuriks ja muudeks harrastusteks ning ennekõike kodusteks eneseteenindamistöödeks. Nii tähtsaks kui me hea maitsega valitud lektüüri ka peame, siiski ei tohi see muutuda verevaeste, sissevajunud rinnakorvi ja kahvatute palgetega „raamatukoide“ viljelemiseks.

Paljud lastevanemad on huvitatud sellest, kuidas suhtuda luuletuste ja proosapalade päheõppimisse laste poolt. Mõned arvavad, et see arendab laste mälu, millest on kasu ka muude ainete õppimisel. Paremate luuletuste ja eriti õnnestunud proosapalade päheõppimist, niipalju kui see ei koorma last üle, tuleb pidada soovitavaks mitte niivõrd mälu arendamise eesmärgil, kuivõrd selleks, et kasvatada lapses armastust luule ja ilusa väljendusviisi vastu ning rikastada tema keeletagavara. Lastele meeldib päheõppimine eriti siis, kui see on seotud mingi tegevusega, olles paratamatuks eelduseks mingi muu huvi rahuldamiseks, nagu näiteks osade päheõppimine näidendites, laulumängud jne.

Peale ilukirjanduse tuleks lastel soovitada lugeda tingimata ka populaarteaduslikku noorsookirjandust. Nõukogude kirjanike ja teadlaste hulgas on suurepäraseid meistreid, kes oskavad teha ajaloolisi ja loodusteaduslikke tõdesid lastele kirjanduslikus vormis huvitavaks ja kättesaadavaks (M. Iljin, J. Perelman, L. Saveljev, A. Serebrovski jt.). Lapsed loevad nende teoseid suure huviga, kuna niisuguste teoste lugemine on otseseks abiks ja toeks kooli õppetöele.

Tähtsaks ergutuseks kirjanduse lugemisele on lapse isiklik raamatukogu. Perekondades, kus raamat on au sees, kus isa ja ema ostavad või laenutavad raamatuid, muutub isikliku raamatukogu asutamise idee lapsele varsti omaseks. Sünnipäevaks, revolutsiooniliste pühade puhul ja muudel puhkudel lapsele raamatuid kinkides anname sellele ideele veelgi hoogu. Lapse isiklike raamatute suhtes tuleb nõuda, et need oleksid puhtad ja korras. Isiklike raamatute olemasolu ja nende korrashoidmine kasvatab lapses austust raamatu vastu. Kui laps avaldab soovi koostada oma raamatukogu jaoks kataloogi, siis

võiksid vanemad seda mõtet ainult toetada, kuid ei maksa last sundida seda tegema. Lapse liiga suur huvi oma esemete, ka raamatute „inventariseerimise“ vastu võib soodustada nn. omandimeele hüpertroofiat, ühte ebameeldivat kodanlikest iganditest.

Täiskasvanud nõukogude inimese eluolustikus on ajalehel seevõrra tähtis koht, et ilma tema igapäevase jälgimiseta on võimatu toime tulla. Ka lastes tuleks huvi äratada ajalehe lugemise vastu. Täiskasvanutele määratud ajalehtede sisu on lastele kuni keskmise kooliea lõpuni raskepärane, kuid lasteajalehe „Sädeme“ lugemine peaks juba teisest kuni kolmandast õppeaastast alates kujunema kindlaks traditsiooniks.

Ajalehe lugemine äratav lastes uusi huviseid ja püstitab nende ette suurel hulgal küsimusi. Nii näiteks hakkas poiss, kes „Sädemes“ luges lühikese sõnumi Mao Tse-dungi kohta, suurt huvi tundma uue Hiina juhi vastu; peagi laienes see huvi kogu rahva-Hiinale ja tema suurejoonelisele ülesehitustööle. Selle huvi rahuldamiseks hakkas poiss ka täiskasvanute ajalehtedest koguma väljaõikeid, eriti pilte Hiina Rahvavabariigi kohta.

Ajalehtedest väljalõigete tegemine, nende kleepimine albumiteks või raamatuteks on paljudele lastele meeldivaks ja arendavaks harrastuseks, mida vanemad kindlasti peaksid toetama.

On perekondi, kus ajalehtedest loetu annab materjali sisukateks ühisteks vestlusteks. Võib julgesti öelda, et sellised vestlused, kui neid arukalt suunatakse, on lapsele tõsise ja mõjuva poliitilise kasvatuse kooliks. On kasulik, et ka vanemad heidaksid pilgu „Sädemesse“, et seal leiduvat materjali kasutada vestluseks või lapse tähelepanu juhtida mõnele eriti tähtsale artiklile.

Lapse kirjandusliku kasvatusega põimub tihedasti läbi raadiosaadete kuulamine ning kino ja teatri külastamine.

Raadio on kujunenud väga tähtsaks hariduse levitamise vahendiks mitte ainult täiskasvanutele, vaid ka lastele, viimastele eriti lastesaadete kaudu.

Viimasel ajal kurdavad paljud lastevanemad, et perekondades, kus on televiisorid, kulutavad lapsed televiisioonisaadete jälgimisele liiga palju aega, nii et see õppetööle ja muudele harrastustele kahjuks tuleb. Kui kuskil perekonnas selline oht esineb, peavad vanemad

laste õigusi televisioonisaadete jälgimise alal resoluutselt piirama.

Sama kehtib teatud määral ka kino kohta. Paljud lapsed, eriti keskmisest koolieast alates, istuksid vist küll iga päev kinos, kui nendele selleks võimalusi antaks. Enamasti piirdub nende kinos istumine ainult filmi vaatamisega, ilma et vaadatavat filmi mõistusega analüüsitaks. Sellise kinokülastuse arendav väärtus on suhteliselt väike, millisele asjaolule juhtis tähelepanu ka Makarenko. Sellepärast soovitab ta vanematele lubada lapsi kinno mitte rohkem kui kaks korda kuus, kusjuures lapsed alla 14—15 aasta külastaksid kino koos vanematega. See ei ole tarvilik niivõrd laste käitumise kontrollimiseks, kui võrd samaks otstarbeks, milleks soovitasime koos lugemist. Iga nähtud film peaks kas või mõneks minutikski saama perekonnas ühise arutluse objektiks.

Kogemused näitavad, et mitmesuguste kultuuriasutuste (kino, teater jms.) liiga sageda külastamise korral tulemused kulutatud ajale ega rahale ei vasta. Sellepärast tuleb suhtuda skeptiliselt, kui mitte otse eitavalt, mõningates jõukamates perekondades kujunenud tavasse külastada iga uut filmi ja lasteetendust teatris. Enamasti kasvatab see vaid pealiskaudsust ja varajast tülpimust ning blaseerunud olekut. Kõige tõsisemaks ja mõjuvamaks teguriks laste silmaringi avardamisel koduses miljööös on ja jääb laste- ja vanematevaheline elav suhtlemine ning perekondliku kollektiivi viljastav mõju kõikidele tema liikmetele.

SISUKORD

1. Loomulik uudishimu lapse silmaringi avardamise alusena . . . 3
2. Lapse küsimused ja nendele vastamine 10
3. Vestlused lastega neid ümbritseva elu teemadel 15
4. Raamatu osa laste silmaringi avardamisel 22

Александр Юханович Эланго
КАК В СЕМЬЕ РАСШИРИТЬ КРУГОЗОР РЕБЕНКА

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярну маантеэ 10

*

Toimetaja V. Vaikjärv
Tehniline toimetaja I. Vahtre
Korrektorid H. Allik ja V. Antje

Ladumisele antud 19. XI 1956. Trükkimisele antud
3. I 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 2. Formaadi
60×92 kohaldatud trükipoognaid 1,64. Arvutus-
poognaid 1,72. Trükiarv 3000. MB-00803. Tellimise nr. 3368.
Hans Heidemanni nim. trükkikoda, Tartu, Vallikraavi 4.

Hind 55 kop.

6—4

55 kop.

A

17346

475 4141
...

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00475414 1